

قرض به خدا

مروری بر آثار و آداب قرض الحسنه

❖ اشاره

یکی از ابعاد زندگی انسان مسئله اقتصاد و توجه به امور مالی بوده که زجمله مباحث مطرح شده در آن نیز «قرض الحسنه» است. قرض الحسنه جایگاه ویژه‌ای در منابع دینی دارد و آیات و روایات زیادی درباره اهمیت، کیفیت و آثار آن وارد شده است. این مقاله به بررسی اهمیت و آداب این سنت نیکو می‌پردازد.

❖ مقدمه

اسلام، این دین الهی، برای ترسیم برنامه سعادت بشر به همه ابعاد زندگی او توجه کرده و برای سعادت انسان برنامه‌ای جامع بیان نموده است. یکی از برنامه‌های اقتصادی و اخلاقی دین اسلام، قرض الحسنه است که در ادامه به این موضوع می‌پردازیم.

❖ معنای قرض الحسنه

قرض در لغت عرب به معنای بریدن و جدا کردن است.^۱ به این معنا که انسان با قرض دادن مقداری از مالش را از بقیه جدا می‌کند و به دیگری می‌دهد. حَسَن نیز به معنای نیکو، خوب و شایسته است^۲ و معنای این ترکیب وصفی،

سپردن مقداری از مال به وجه نیکو و صحیح به دیگران است.

اما درباره معنای اصطلاحی آن باید گفت: قرض دادن در علم فقه به این معناست که انسان مالی از خود را در اختیار دیگری قرار دهد تا به صورت مجانی از منافع آن استفاده کند و البته به شرط اینکه اصل و عین آن را برگرداند.^۳ البته در این امر از هرگونه منت و اذیت و آزار نیز پرهیز نماید.^۴

نکته دیگر اینکه قرض الحسنه تنها به پول اختصاص ندارد؛ بلکه ممکن است فردی یکی از ابزارهای زندگی یا اعیان خود را قرض بدهد. برای مثال فردی که چند خانه دارد می‌تواند یکی از آنها را به فردی نیازمند قرض بدهد تا او در آن اسکان یابد و از منافع آن استفاده نماید. همچنین فردی ماشین خود را به دیگری قرض دهد تا از آن استفاده نماید.

❖ اهمیت قرض الحسنه

قرض الحسنه جایگاه ویژه‌ای در معارف دینی دارد و در قرآن کریم تعبیر درخور تأملی درباره آن آمده است؛ خداوند تعالی قرض دادن به بندگان را به منزله قرض دادن به خود بیان نموده،

می‌فرماید: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً.»^۵

بنابر نظر برخی بزرگان، حکمت این تعبیر این است که:

۱. خداوند بندگان خود را به دادن قرض الحسنه تشویق می‌نماید؛
۲. این انفاق در راه خدا بوده و خداوند چندین برابر آن مال را به آنها برمی‌گرداند.^۶

روایات بسیاری در فضیلت قرض الحسنه وارد شده است. از امیرالمؤمنین علیه السلام چنین نقل شده است: «مقداری از اموالتان را در راه خدا بدهید و پیش بفرستید تا به خداوند قرض داده باشید و این‌گونه نباشد که اصلاً قرض ندهید؛ چراکه در این صورت واجبی بر عهده شما باقی مانده است.»^۷

همچنین در روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است که کسی که به برادر مسلمانش قرض بدهد، خداوند در مقابل هر درهم به اندازه وزن کوه احد و کوه‌های رضوی و طورسینا به او حسنه می‌دهد.^۸

نیز در روایتی از امام صادق علیه السلام درباره فضیلت و برتری قرض دادن بر صدقه آمده است؛ بر سررد بهشت نوشته شده

قرضش را تا اینکه ادا شود، به حساب صدقه می‌گذارد.

■ مال حلال

از جمله آداب قرض دادن این است که انسان از اموال پاک و طیب خود که از راه حلال کسب نموده است، قرض بدهد.^{۱۵}

■ منت نگذاشتن

از جمله آداب قرض دادن این است که فرد بر قرض‌گیرنده منتی نگذارد یا به او اذیت و آزاری نرساند.^{۱۶}

■ غنیمت شمردن قرض الحسنه

مؤمن باید فرصت قرض الحسنه دادن را غنیمت شمرده و بداند که این لطفی از سوی خداوند است؛ چراکه ثمرات این عمل در «یوم الحسره» - که روز سختی است - برای او آشکار می‌گردد. در روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام در این باره آمده است: «اگر کسی را پیدا کنی که در حال غنا و بی‌نیازی از تو وام بگیرد و ادای آن را برای روز سختی و تنگ‌دستی تو بگذارد، آن را غنیمت بشمار!»^{۱۸}

■ کتابت

یکی از آداب واردشده در باب قرض الحسنه، مکتوب نمودن آن است. در آیه شریف در این باره آمده است: «ای اهل ایمان، چنانچه وامی به یکدیگر تا سرآمد معینی، دادید، لازم است آن را بنویسید.»^{۱۹}

■ شاهد گرفتن

یکی دیگر از آداب قرض دادن، شاهد گرفتن است. در قرآن کریم در این باره آمده است:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى... وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ»^{۲۰}

سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا تَدْخِلَنكُمْ جَنَاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ»^{۱۲}

و به خدا قرض الحسنه بدهید، بدی هایتان را می‌زدایم و شما را به بهشت‌هایی داخل می‌کنم که در آن نهرها روان باشد.

همان‌طور که قرض دادن آثار ویژه‌ای دارد، ترک آن نیز عواقب ناگواری در سعادت ابدی انسان در پی خواهد داشت. درباره مجازات ترک‌کننده قرض الحسنه آمده است: «مَنْ أَحْتَاجَ إِلَيْهِ أَخُوهُ الْمُسْلِمُ فِي قَرْضٍ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَفْعَلْ، حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ رِيحَ الْجَنَّةِ.»^{۱۳}

کسی که برادر مسلمانش احتیاج به قرض داشته باشد و او با وجود توانایی قرض دادن این کار را نکند، خداوند بوی بهشت را براو حرام می‌کند.

■ آداب قرض الحسنه

بعد از بیان اهمیت و آثار ویژه قرض الحسنه در سعادت انسان نوبت به بیان آداب آن می‌رسد. در منابع دینی آدابی برای قرض الحسنه بیان شده که در این قسمت و در دو بخش مربوط به قرض دهنده و قرض‌گیرنده به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

■ آداب قرض گرفتن

■ اخلاص داشتن

اخلاص داشتن یکی از شروط پذیرش اعمال در درگاه الهی است.^{۱۴} قرض دادن نیز از این امر مستثنا نیست. در روایتی از امام صادق علیه السلام در این باره آمده است: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ أَقْرَضَ مُؤْمِنًا يَلْتَمِسُ بِهِ وَجَهَ اللَّهِ إِلَّا حَسَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرَهُ بِحِسَابِ الصَّدَقَةِ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْهِ مَالُهُ.»^{۱۵}

مؤمنی نیست که به برادرش برای خدا قرض می‌دهد مگر اینکه خداوند

است که پاداش قرض دادن هجده برابر و پاداش صدقه ده برابر است و علت این امر این است که قرض دادن فقط به نیازمند صورت می‌گیرد؛ اما گاهی صدقه به دست غیرنیازمند نیز می‌رسد.^۹ بنابر این آیات و روایات می‌توان به این نتیجه رسید که قرض الحسنه جایگاه بسیار ویژه‌ای در سعادت انسان دارد.

■ آثار قرض الحسنه

باتوجه به منابع دینی می‌توان آثار متعددی را برای قرض الحسنه برشمرد که در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

■ بخشش گناهان

یکی از آثار قرض دادن بهره‌مندی از غفران الهی است: «إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ.»^{۱۰}

اگر به خدا قرض الحسنه دهید، آن را برای شما مضاعف می‌سازد و شما را می‌بخشد؛ و خداوند سپاس‌گذار و بردبار است.

■ پاداش چند برابر

بنابر آیات قرآن کریم، خداوند تعالی چندین برابر مالی که انسان قرض می‌دهد را از روی لطف و فضل خود به او پاداش می‌دهد؛ بنابراین قرض دادن سبب برکت و زیادی در زندگی مادی انسان نیز می‌گردد: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفْهُ لَهُ.»^{۱۱}

کیست آن کس که به خدا وامی نیکو دهد تا [نتیجه‌اش را] برای وی دوچندان گرداند و او را پاداشی خوش باشد؟

■ سعادت ابدی و ورود به بهشت

خداوند متعال می‌فرماید: «وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ

ای اهل ایمان، چنانچه وامی به یکدیگر تا سرآمد معینی، دادید... دو شاهد از مردانتان را به شهادت طلبید....

همچنین در روایتی از رسول خدا ﷺ شاهدنگرفتن هنگام قرض، نکوهش شده و در فرمایش حضرت، یکی از افرادی که دعایش مستجاب نمی شود کسی است که شاهدی بر قرض دادن خود نگرفته و مالش به او برگردانده نشده است و در پی آن سوءتدبیر از خداوند طلب برگشت مال را می نماید.^{۲۱}

■ مهلت دادن به بدهکار

یکی از آداب قرض الحسنه این است که اگر مهلت آن سرآمد و بدهکار توان پرداخت را نداشت صاحب مال به او مهلت دهد. در روایتی از رسول خدا ﷺ در این باره نقل شده است که در صورت مهلت دادن و مدارانمودن، ملائکه تا زمان برگشتن بدهی برای صاحب آن صلوات می فرستند: «هرکه به مؤمنی قرض دهد و فراخ نعمتی و گشاده روزی او را انتظار کشد، تا آنگاه قرضش را بازستاند دارایی اش پاک ماند و تا آنگاه که قرض گیرنده، قرض را پرداخت کند فرشتگان بر قرض دهنده درود می فرستند.»^{۲۲}

■ خوش رفتاری هنگام دریافت قرض

یکی از آداب وارده در این زمینه خوش رفتاری هنگام پس گرفتن قرض است. در حقیقت شأن و جایگاه مؤمنان در جامعه بالاتر از آن است که به خاطر پرداخت بدهی تحقیر شوند یا با آن ها بدر رفتاری شود. امام صادق علیه السلام می فرماید: خوش رفتاری هنگام گرفتن مال، موجب بخشش همه گناهان می شود. هرکس به دردمندی قرض بدهد، و در بازگرداندنش نیکو عمل کند،

عمل خود را از سر بگیرد؛ (چراکه مانند روزی شده که از مادر متولد شده است) و خداوند به هر دره می هزار قنطار در بهشت به او عنایت می کند.^{۲۳}

■ بخشش در صورت ناتوانی در پرداخت

یکی از آدابی که از مدارا کردن و مهلت دادن برتر است این است که در صورتی که قرض گیرنده توان مالی برای پرداخت نداشت نه تنها به او مهلت بدهی؛ بلکه حتی آن بدهی را به او ببخشی.^{۲۴} خداوند تعالی این بخشش و آثار و برکات آن را از دریافت آن برای بندگان بهتر و بارزتر می داند.

■ آداب قرض گرفتن

■ پرهیز از قرض گرفتن تا حد امکان

یکی از آداب مهم درباره قرض این است که تا آنجا که ممکن است و ضرورت ندارد انسان از کسی قرض نگیرد. در روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام قرض گرفتن عاملی برای ذلت روزانه انسان و هم و غم شبانه او بیان شده است: «زیر بار بدهی نروید؛ زیرا بدهکاری خواری روز و اندوه شب است.»^{۲۴}

■ تأخیر نکردن در پرداخت

همان طور که صحیح نیست صاحب مال، مطالبه قرض را زودتر از موعد انجام دهد و در صورت تأخیر، به مدارا سفارش شده است؛ از سوی دیگر قرض گیرنده نیز باید تلاش نماید تا در موعد مقرر، بدهی خود را بپردازد و شایسته نیست بی دلیل آن را به تأخیر بیندازد. رسول خدا ﷺ می فرماید: «کسی که به پرداخت حق دیگران قادر است، اگر طلبکار را معطل کند، در مقابل هر روز تأخیر، گناه شخص باجگیر در نامه علمش ثبت خواهد شد.»^{۲۶}

■ پرداخت بیشتر از مال قرض گرفته شده

در برخی روایات به این نکته اشاره شده است که بدون قرار و شرط قبلی، قرض گیرنده می تواند مالی یا کالایی بیشتر از مقدار قرض گرفته شده به صاحب مال بپردازد. امام صادق علیه السلام می فرماید: «اگر قرض گیرنده بدون قرار قبلی، سودی به قرض دهنده بدهد، مُباح است.»^{۲۷} خداوند توفیق گسترش هرچه بیشتر قرض الحسنه همراه با رعایت آداب آن را بین مؤمنان عنایت بفرماید.

■ پی نوشت

۱. مقایس اللغه، ج ۵، ص ۷۱.
۲. المحيط فی اللغه، ج ۲، ص ۴۸۷.
۳. ترجمه تحریر الوسیله، ج ۳، کتاب عاریه.
۴. مجمع البیان، ج ۲، ص ۶۰۷.
۵. بقره: ۲۴۵.
۶. میزان، ج ۲، ص ۲۸۵.
۷. نهج البلاغه (للصبحی صالح)، ص ۳۲۱.
۸. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۸۹.
۹. تفسیر القمی، ج ۲، ص ۳۵.
۱۰. تغابن: ۱۷.
۱۱. حدید: ۱۱.
۱۲. مائده: ۱۲.
۱۳. من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۵.
۱۴. انعام: ۱۶۲.
۱۵. الکافی (ط - الإسلامیه)، ج ۴، ص ۳۴.
۱۶. مجمع البیان، ج ۲، ص ۶۰۷.
۱۷. همان.
۱۸. تحف العقول، ص ۷۴.
۱۹. بقره: ۲۸۲.
۲۰. همان.
۲۱. وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۱۲۷.
۲۲. ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۱۳۸.
۲۳. همان، ص ۲۸۹.
۲۴. بقره: ۲۸۰.
۲۵. الکافی (ط - الإسلامیه)، ج ۵، ص ۹۵.
۲۶. من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۶.
۲۷. تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۵۹.